

Respondeo dicendum, quod ad fidem pertinet aliquid dupliciter. Uno modo directe, sicut ea quæ nobis sunt principaliter divinitus tradita, ut Deum esse unum, & unum, Filium Dei esse incarnatum, & huiusmodi: & circa hæc opinari falsum hoc ipso inducit heresim, maxime si pertinacia adjungatur. Indirecte vero ad fidem pertinent ea ex quibus negatis consequitur aliquid contrarium fidei: sicut si quis diceret, Samuelem non fuisse filium Helcang: ex hoc enim sequitur Scripturam divinam esse falsam. Circa huiusmodi ergo absque periculo hæresis aliquis falsum potest opinari, antequam consideretur, vel determinatum sit quod ex hoc sequitur aliquid contrarium fidei, & maxime si non pertinaciter adhaeret; sed postquam manifestum est, & præcipue si sit per Ecclesiam determinatum, quod ex hoc sequitur aliquid contrarium fidei, in hoc errare non esset absque hæresi. Et propter hoc multa nunc reputantur hæretica quæ prius non reputabantur, propter hoc quod nunc est magis manifestum, quid ex eis sequatur.

Sic igitur dicendum est, quod circa notiones aliqui absque periculo hæresis contrarie sunt opinari, non intendentes sustinere aliquid contrarium fidei. Sed si quis falsum opinatur circa notiones, considerans quod ex hoc sequatur aliquid contrarium fidei, in hæresim laboretur.

Et per hoc patet responso ad objecta.

QUÆSTIO XXXIII.

De persona Patris,

in quatuor articulis divisa,

Consequenter considerandum est de personis in speciali: & primo circa personam Patris: circa quam quaruntur quatuor.

Primo, utrum Patri competat esse principium.

Secundo, utrum persona Patris proprie significetur hoc nomine *pater*.

Tertio, utrum per prius dicatur in divinis *Pater*, secundum quod sumitur personaliter, quam secundum quod sumitur essentialiter.

Quarto, utrum sit proprium Patri esse ingentium.

(a) *Nihil nisi primam partem lineæ*

ARTICULUS I.

Utrum competat Patri esse principium.

Inf. quæst. xxxvi. art. 4. & l. dist. xxxix. art. 2. op. 1. c. 11. & pot. quæst. x. art. 1. ad 8. & 10.

AD primum sic proceditur. Videtur quod Pater non possit dici principium Filii, vel Spiritus Sancti. Principium enim, & causa idem sunt, secundum Philosophum (ex Lib. IV. Metaph. tex. 111.) Sed non dicimus Patrem esse causam Filii. Ergo non debet dici, quod sit ejus principium.

2. Præterea, principium dicitur respectu principiat. Si igitur Pater est principium Filii, sequitur, Filium esse principiatum, & per consequens esse creatum; quod videtur esse erroneum.

3. Præterea, nomen principii à prioritate sumitur. Sed in divinis non est prius, & posterius, ut Athanasius dicit (in suo symbolo). Ergo in divinis non debemus uti nomine principii.

Sed contra est quod dicit Augustinus IV. de Trin. (cap. xx. declinando ad finem) *Pater est principium totius Deitatis.*

Respondeo dicendum, quod hoc nomen principium nihil aliud significat quam id à quo aliquid procedit. Omne enim à quo aliquid procedit quocumque modo, dicimus esse principium, & è converso. Cum ergo Pater sit à quo procedit alius, sequitur quod Pater est principium.

Ad primum ergo dicendum, quod Græci utuntur in divinis indifferentem nomine causæ, sicut & nomine principii; sed Latini Doctores non utuntur nomine causæ, sed solum nomine principii. Cujus ratio est, quia principium communius est quam causæ, sicut causæ communius quam elementum. Primus enim terminus, vel etiam prima pars rei dicitur principium, sed non causæ. Quanto autem aliquid nomen est communius, tanto convenientius assumitur in divinis, ut supra dictum est (quæst. xli. art. 1.) quia nomina quanto magis specialia sunt, tanto magis determinat modum convenientem creaturæ. Unde hoc nomen *causa* videtur importare diversitatem substantiæ, & dependentiam alicujus ab altero, quam non importat nomen principii. In omnibus enim causæ generibus semper invenitur distantia inter causam, & id cuius est causæ, secundum aliquam perfectionem, aut virtutem. Sed nomine principii utimur etiam in his quæ nullam huiusmodi differentiam habent, sed solum secundum quendam ordinem; sicut cum dicimus, punctum esse principium lineæ, vel etiam cum dicimus, (a) frontem lineæ esse principium lineæ.

Ad secundum dicendum, quod apud Græcos invenitur de Filio, vel Spiritu Sancto dici quod principiat. Sed hoc non est in usu Doctorum nostrorum: quia licet attri-

buamus Patri aliquid auctoritatis ratione principii; nihil tamen ad subjectionem, vel minorationem quocumque modo pertinens attribuumus Filio & Spiritui Sancto, ut videtur omnis erroris occasio. Secundum quem modum Hilarius dicit IX. de Trin. (inter med. & fin.) *Donantis auctoritate Pater major est; sed minor non est Filius, cui unum esse donatur.*

Ad tertium dicendum, quod licet hoc nomen principium, quantum ad id à quo imponitur ad significandum videatur à prioritate sumptum, non tamen significat prioritatem, sed originem. Non enim idem est quod significat nomen, & à quo nomen imponitur, ut supra dictum est (quæst. xlii. art. 8.)

Ad quartum dicendum, quod apud nos relatio non est subsistens persona. Et ideo hoc nomen *pater* apud nos non significat personam, sed relationem personæ. Non autem est ita in divinis, ut quidam falso opinati sunt: nam relatio, quam significat hoc nomen *pater*, est subsistens persona. Unde supra dictum est (quæst. xxix. art. 4.) quod hoc nomen *persona* in divinis significat relationem ut subsistentem in divina natura.

Ad secundum dicendum, quod secundum Philosophum in II. de Anima (tex. 49.) de nominatio rei maxime debet fieri à perfectione, & sine. Generatio autem significat ut inferri, sed paternitas significat complementum generationis; & ideo potius est nomen divinæ personæ *pater*, quam generans, vel genitor.

Ad tertium dicendum, quod verbum non est quid subsistens in natura humana: unde non proprie potest dici genitum, vel filius. Sed Verbum divinum est aliquid subsistens in natura divina: unde proprie, & non metaphorice dicitur filius, & ejus principium *pater*.

Ad quartum dicendum, quod nomen generationis, & paternitatis, sicut & alia nomina, quæ proprie dicuntur in divinis, per prius dicuntur de Deo quam de creaturis: quantum ad rem significatam, licet non quantum ad modum significandi. Unde & Apostolus dicit ad Ephes. 111. 14. *Flecto genua mea ad Patrem Domini mei Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in celo, & in terra nominatur.*

Quod sic apparet. Manifestum est enim quod generatio accipit speciem à terminis, qui est forma generati: & quanto hic fuerit propinquior formæ generantis, tanto verior, & perfectior est generatio; sicut generatio univoca est perfectior quam non univoca: nam de ratione generantis est quod generet sibi simile secundum formam. Unde hoc ipsum quod in generatione divina est eadem numero forma generantis, & geniti, in rebus autem creatis non est eadem numero, sed specie tantum, ostendit quod generatio, & per consequens paternitas per prius sit in Deo quam in creaturis. Unde hoc ipsum quod in divinis est distinctio geniti à generante secundum relationem tantum, ad veritatem divinæ generationis, & paternitatis pertinet.

buamus Patri aliquid auctoritatis ratione principii; nihil tamen ad subjectionem, vel minorationem quocumque modo pertinens attribuumus Filio & Spiritui Sancto, ut videtur omnis erroris occasio. Secundum quem modum Hilarius dicit IX. de Trin. (inter med. & fin.) *Donantis auctoritate Pater major est; sed minor non est Filius, cui unum esse donatur.*

Ad tertium dicendum, quod licet hoc nomen principium, quantum ad id à quo imponitur ad significandum videatur à prioritate sumptum, non tamen significat prioritatem, sed originem. Non enim idem est quod significat nomen, & à quo nomen imponitur, ut supra dictum est (quæst. xlii. art. 8.)

ARTICULUS II.

Utrum hoc nomen pater sit nomen proprie divinæ personæ.

Inf. quæst. xl. art. 2. corp. & III. Part. quæst. lx. art. 7. ad 2. & IV. dist. 111. art. 2. quæst. 1. ad 5.

AD secundum sic proceditur. Videtur quod hoc nomen *pater* non sit proprie nomen divinæ personæ. Hoc enim nomen *pater* significat relationem. Persona autem est substantia individua. Non ergo hoc nomen *pater* est proprie nomen significativum personæ.

2. Præterea, generans communius est quam *pater*: nam omnis *pater* est generans, sed non è converso. Sed nomen communius magis proprie dicitur in divinis, ut dictum est (quæst. xlii. art. 11.) Ergo magis proprium nomen est personæ divinæ generans, & genitor, quam *pater*.

3. Præterea, nihil quod secundum metaphoram dicitur, potest esse nomen proprium alicujus. Sed verbum metaphorice apud nos dicitur genitum, vel proles; & per consequens ille cuius est verbum, metaphorice dicitur *pater*. Non ergo principium verbi in divinis potest proprie dici *pater*.

4. Præterea, omne quod dicitur in divinis, per prius dicitur de Deo quam de creaturis. Sed generatio per prius videtur dici de creaturis quam de Deo: verior enim ibi videtur esse generatio, ubi aliquid procedit ab alio distinctum, non secundum relationem tantum, sed etiam secundum essentialiam. Ergo nomen patris, quod à generatione sumitur, non videtur esse proprium alicujus divinæ personæ.

Sed contra est quod dicitur in Psal. (lxxxviii. 27.) *Ipse invocavit me, Pater meus est tuus.*

Respondeo dicendum, quod nomen proprium cuiuslibet personæ significat id per quod illa persona distinguitur ab omnibus aliis. Si-

cut enim de ratione hominis est anima, & corpus; ita de intellectu huius hominis est hæc anima, & hoc corpus, ut dicitur in VII. Metaph. (tex. 34. & 35.) his autem hic homo ab omnibus aliis distinguitur. Id autem per quod distinguitur persona Patris ab omnibus aliis, est paternitas. Unde proprium nomen personæ Patris est hoc nomen *pater*, quod significat paternitatem.

Ad primum ergo dicendum, quod apud nos relatio non est subsistens persona. Et ideo hoc nomen *pater* apud nos non significat personam, sed relationem personæ. Non autem est ita in divinis, ut quidam falso opinati sunt: nam relatio, quam significat hoc nomen *pater*, est subsistens persona. Unde supra dictum est (quæst. xxix. art. 4.) quod hoc nomen *persona* in divinis significat relationem ut subsistentem in divina natura.

Ad secundum dicendum, quod secundum Philosophum in II. de Anima (tex. 49.) de nominatio rei maxime debet fieri à perfectione, & sine. Generatio autem significat ut inferri, sed paternitas significat complementum generationis; & ideo potius est nomen divinæ personæ *pater*, quam generans, vel genitor.

Ad tertium dicendum, quod verbum non est quid subsistens in natura humana: unde non proprie potest dici genitum, vel filius. Sed Verbum divinum est aliquid subsistens in natura divina: unde proprie, & non metaphorice dicitur filius, & ejus principium *pater*.

Ad quartum dicendum, quod nomen generationis, & paternitatis, sicut & alia nomina, quæ proprie dicuntur in divinis, per prius dicuntur de Deo quam de creaturis: quantum ad rem significatam, licet non quantum ad modum significandi. Unde & Apostolus dicit ad Ephes. 111. 14. *Flecto genua mea ad Patrem Domini mei Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in celo, & in terra nominatur.*

Quod sic apparet. Manifestum est enim quod generatio accipit speciem à terminis, qui est forma generati: & quanto hic fuerit propinquior formæ generantis, tanto verior, & perfectior est generatio; sicut generatio univoca est perfectior quam non univoca: nam de ratione generantis est quod generet sibi simile secundum formam. Unde hoc ipsum quod in generatione divina est eadem numero forma generantis, & geniti, in rebus autem creatis non est eadem numero, sed specie tantum, ostendit quod generatio, & per consequens paternitas per prius sit in Deo quam in creaturis. Unde hoc ipsum quod in divinis est distinctio geniti à generante secundum relationem tantum, ad veritatem divinæ generationis, & paternitatis pertinet.

tur privative de Patre, sed secundo modo, prout scilicet aliquod suppositum divinæ naturæ non est genitum, cupus tamen naturæ aliquid suppositum est genitum. Sed secundum hanc rationem etiam de Spiritu Sancto potest dici *ingenitum*. Unde ad hoc quod sit proprium soli Patri, oportet ulterius in nomine ingentis intelligere quod conveniat alicui personæ divinæ quæ sit principium alterius personæ; ut sic intelligatur importare negationem in genere principii personaliter dicti in divinis: vel ut intelligatur in nomine ingentis, quod omnino non sit ab alio, & non solum quod non sit ab alio per generationem. Sic enim nec Spiritui Sancto convenit esse ingentum, qui est ab alio per processionem, ut persona subsistens: nec etiam divinæ essentia, de qua potest dici, quod est in Filio, vel in Spiritu Sancto ab alio, scilicet à Patre.

Ad tertium dicendum, quod secundum Damascenum (Lib. II. de Fid. orth. cap. ix. circa med.) *ingenitum* uno modo significat idem quod increatum; & sic secundum substantiam dicitur, per hoc enim differt substantia creata ab increata. Alio modo significat id quod non est genitum; & sic relative dicitur, eo modo quo negatio reductur ad genus affirmationis; sicut non homo ad genus substantiæ, & non album ad genus qualitatis. Unde cum genitum in divinis relationem importet, ingentum etiam ad relationem pertinet. Et sic non sequitur quod Pater ingentis distinguatur à Filio generico secundum substantiam, sed solum secundum relationem, in quantum scilicet relatio Filii negatur de Patre.

Ad quartum dicendum, quod sicut in quolibet genere oportet ponere unum primum, ita in divina natura oportet ponere unum principium, quod non sit ab alio, quod ingentum dicitur. Ponere igitur duos innascibiles est ponere duos Deos, & duas naturas divinas. Unde Hilarius dicit in Lib. de Synodis (advers. Arianos post medium, & est explicatio canonis xxvi.) *Cum unus Deus sit, duo innascibiles esse non possunt*. Et hoc præcipue, quia si essent duo innascibiles; unus eorum non esset ab alio; & sic non distinguerentur oppositione relativa. Oporteret igitur quod distinguerentur diversitate naturæ.

Ad quintum dicendum, quod proprietates Patris, prout non est ab alio, potius significatur per remotionem nativitatis filii, quam per remotionem processionis Spiritus Sancti: tum quia processio Spiritus Sancti non habet nomen speciale, ut supra dictum est (quæst. xxv. art. 4. ad 3.) tum quia etiam ordine naturæ præponit generationem Filii. Unde, remoto à Patre, quod non sit genitum, cum tamen sit principium generationis, sequitur consequenter quod non sit procedens pro-

cessione Spiritus Sancti; quia Spiritus Sanctus non est generationis principium, sed à genito procedens.

QUÆSTIO XXXIV.

De persona Filii, in tres articulos divisa.

Deinde considerandum est de persona Filii. Attribuuntur autem tria nomina Filio, scilicet *Filius, Verbum, & Imago*. Sed ratio Filii ex ratione Patris consideratur. Unde restat considerandum de Verbo, & Imagine.

Circa Verbum quaerunt tria.

Primo, utrum Verbum dicatur essentialiter in divinis, vel personaliter.

Secundo, utrum sit proprium nomen Filii.

Tertio, utrum in nomine Verbi importetur respectus ad creaturas.

ARTICULUS I.

Utrum Verbum in divinis sit nomen personale.

1. 2. quæst. xciii. art. 1. ad 2. & ver. quæst. xv. art. 2. & 4. & oppos. 1. cap. xli.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod Verbum in divinis non sit nomen personale. Nomina enim personalia proprie dicuntur in divinis, ut Pater, & Filius. Sed Verbum metaphorice dicitur in divinis, ut Origenes dicit super Joann. (cap. 1. sup. illud, *In principio erat Verbum*). Ergo Verbum non est personaliter in divinis.

2. Præterea, secundum Augustinum in Lib. IX. de Trin. (cap. x. circa fin.) *Verbum est notitia cum amore*: & secundum Anselmum in Monol. (cap. ix. circa med.) *dicere sonum spiritus nihil aliud est quam cogitando intruere*. Sed notitia, & cogitatio, & intuitus in divinis essentialiter dicuntur. Ergo Verbum non dicitur personaliter in divinis.

3. Præterea, de ratione Verbi est quod dicitur. Sed secundum Anselmum (ibidem colligitur ex cap. lxx.) sicut Pater est intelligens, & Filius est intelligens, & Spiritus Sanctus est intelligens; ita Pater est dicens, Filius est dicens, & Spiritus Sanctus est dicens: & similiter quilibet eorum dicitur. Ergo nomen Verbi essentialiter dicitur in divinis, & non personaliter.

4. Præterea, nulla persona divina est facta. Sed Verbum Dei est aliquid factum. Dicitur enim in Psalm. cxlviii. 8. *Ignis, quando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus*. Ergo Verbum non est nomen personale in divinis.

Sed contra est quod dicit Augustinus in VII. de Trin. (cap. 11. in princ.) *Sicut Filius refertur ad Patrem, ita & Verbum ad eujus est Verbum*. Sed Filius est nomen personale, quia relative dicitur. Ergo & Verbum.

Ref-

Respondeo dicendum, quod nomen Verbi in divinis, si proprie sumatur, est nomen personale, & nullo modo essentialiter.

Ad ejus evidentiam sciendum est, quod verbum tripliciter dicitur in nobis proprie dicitur; quatenus autem modo dicitur improprie, sive figurative. Manifestus autem, & communis in nobis dicitur verbum, quod voce profertur, quod quidem ab interiori procedit, quantum ad duo quæ in verbo exteriori inveniuntur, scilicet vox ipsa, & significatio vocis. Vox enim significat intellectus conceptum, secundum Philosophum in Lib. I. Petri. (in princ.) & iterum vox ex significatione, vel imaginatione procedit, ut in Lib. II. de anima dicitur (tex. 90.) Vox autem quæ non est significativa, verbum dici non potest. Ex hoc ergo dicitur verbum vox exterior, quia significat interioriorem mentis conceptum. Sic igitur primo & principaliter interiori mentis conceptus verbum dicitur; secundario vero ipsa vox interioris conceptus significativa; tertio vero ipsa imaginatio vocis verbum dicitur. Et hos tres modos verbi ponit Damascenus in I. Lib. cap. xviii. (de Fide orthod. Quid simile habet eod. Lib. cap. ix. circa med.) dicens, quod verbum dicitur naturalis intellectus motus, secundum quem movetur, & intelligit, & cogitat, vel lux, & splendor, quantum ad primum. Rursum verbum est quod non verbo profertur, sed in corde pronuntiatur, quantum ad tertium. Rursum etiam verbum est Angelus, id est nuntius intelligentiæ, quantum ad secundum. Dicitur autem figurative quarto modo verbum id quod verbo significatur, vel efficitur; sicut consuevimus dicere. Hoc est verbum quod dixi tibi, vel quod mandavit Rex, demonstrato aliquo facto, quod verbo significatum est, vel simpliciter enuntians, vel etiam imperantis. Dicitur autem proprie verbum in Deo, secundum quod verbum significat conceptum intellectus. Ude Augustinus dicit in XV. de Trin. (cap. x. ad med.) *Quisquis potest intelligere verbum non solum, antequam sonet, veram etiam antequam sonorum eius imagines cogitationis involvantur, jam potest videre aliquam verbi illius similitudinem, de quo dictum est: In principio erat verbum*. Ipse autem conceptus cordis de ratione sua habet quod ab alio procedat, scilicet à notitia concipientis.

Unde Verbum, secundum quod proprie dicitur in divinis, significat aliquid ab alio procedens, quod pertinet ad rationem nominum personalium in divinis, eo quod personæ divinæ distinguuntur secundum originem, ut dictum est (quæst. xxvi. art. 3.) Unde oportet, sicut Thom. Oper. Tom. I. (a) Al. non accipiat.

et quod nomen Verbi, secundum quod proprie in divinis accipitur, non sumatur essentialiter, sed personaliter tantum.

Ad primum ergo dicendum, quod Ariani, quorum fons Origenes invenitur, posuerunt filium alium à Patre esse in diversitate substantiæ. Unde conati sunt, cum Filius Dei Verbum dicitur, astruere non esse proprie dictum, ne sub ratione Verbi procedentis cogentur fateri Filium Dei non esse extra substantiam Patris. Nam verbum interioris sic à dicente procedit quod in ipso manet. Sed necesse est, si ponitur verbum Dei metaphorice dictum, quod ponatur Verbum Dei proprie dictum. Non enim potest aliquid metaphorice verbum dici nisi ratione manifestationis: quia vel manifestat, si autem est, vel est verbo manifestatum. Si autem est manifestatum verbo, oportet ponere verbum quod manifestetur. Si autem dicitur verbum, quia exterius manifestat ea quæ exterius manifestantur, non dicuntur verba, nisi in quantum significant interioriorem mentis conceptum, quem aliquis etiam per exteriora signa manifestat. Esti ergo verbum aliquando dicatur metaphorice in divinis, tamen oportet ponere verbum proprie dictum, quod personaliter dicitur.

Ad secundum dicendum, quod nihil eorum quæ ad intellectum pertinent, personaliter dicitur in divinis, nisi solum verbum: solum enim verbum significat aliquid ab alio emanans. Id enim quod intellectus in concipiendo format, est verbum. Intellectus autem ipse, secundum quod est per speciem intelligibilem in actu, consideratur absolute & similiter intelligere, quod ita se habet ad intellectum in actu, sicut esse ad ens in actu: non enim intelligere significat actionem ab intelligente exeuntem, vel etiam imperantis. Cum ergo dicitur, quod verbum est notitia, non accipitur notitia pro actu intellectus cognoscentis, vel pro aliquo ejus habitu, sed pro eo quod intellectus concipit cognoscendo. Unde & Augustinus dicit (Lib. VII. de Trin. cap. 11. non longe à princ.) quod *Verbum est sapientia genita*: quod nihil aliud est quam ipsa conceptio sapientis, quæ etiam pari modo notitia genita dici potest. Et per eundem modum potest intelligi, quod dicere Deo sit cogitando intruere, in quantum scilicet intuitu cogitationis divinæ concipitur Verbum Dei. Cogitationis tamen nomen Dei verbo proprie non convenit. Dicit enim Augustinus XV. de Trin. (cap. xvi. in princ.) *Ita dicitur illud Verbum Dei, ut cogitatio non dicatur, ne aliquid esse quasi volubile credatur in Deo; quod nunc (a) accipitur in significatione dicitur. Et sic accipitur*

ARTICULUS III. 187

Utrum hoc nomen pater dicatur in divinis per prius, secundum quod personaliter sumitur.

I. dist. 11.

AD tertium sic proceditur. Videtur quod hoc nomen *pater* non dicatur in divinis per prius, secundum quod personaliter sumitur. Commune enim secundum intellectum est prius proprio. Sed hoc nomen *pater* secundum quod personaliter sumitur, est proprium personæ Patris; secundum vero quod sumitur essentialiter, est commune toti Trinitati: nam toti Trinitati dicimus, *Pater noster*. Ergo per prius dicitur *pater* essentialiter sumptum, quam personaliter.

2. Præterea. In his quæ sunt ejusdem rationis, non est prædicatio per prius, & posterius. Sed paternitas, & filiatio, secundum unam rationem videntur dici, secundum quod persona divina est Pater Filii, & secundum quod tota Trinitas est Pater noster, vel creaturæ; cum secundum Basilium (in hom. de fide, quæ est xv. cir. med.) accipere sit commune creaturæ, & Filio. Ergo non per prius dicitur *pater* in divinis, secundum quod sumitur essentialiter, quam secundum quod sumitur personaliter.

3. Præterea. Inter ea quæ non dicuntur secundum rationem unam, non potest esse comparatio. Sed Filius comparatur creaturæ in ratione filiationis, vel generationis, secundum illud Coloss. 1. 15. *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ*. Ergo non per prius dicitur in divinis paternitas personaliter sumpta quam essentialiter, sed secundum rationem eandem.

Sed contra est quod æternum prius est temporali. Ab æterno autem Deus est Pater Filii, ex tempore autem pater est creaturæ. Ergo per prius dicitur paternitas in Deo respectu Filii quam respectu creaturæ.

Respondeo dicendum, quod per prius dicitur nomen de illo in quo salyatur, tota ratio nominis perfecte, quam de illo in quo salyatur secundum aliquid: de hoc enim dicitur quasi per similitudinem ad id in quo perfecte salyatur, quia omnia imperfecta sumuntur à perfectis. Et inde est quod hoc nomen *leo* per prius dicitur de animali, in quo tota ratio leonis salyatur, quod proprie dicitur leo, quam de aliquo homine, in quo invenitur aliquid de ratione leonis, ut puta audacia, vel fortitudo, vel aliquid hujusmodi: de hoc enim per similitudinem dicitur. Manifestum est autem ex præmissis (quæst. xxvii. art. 2. & quæst. xxviii. art. 4.) quod perfecta ratio

paternitatis, & filiationis invenitur in Deo Patre, & Deo Filio: quia Patris & Filii una est natura, & gloria. Sed in creatura filiatio invenitur respectu Dei, non secundum perfectam rationem, cum non sit una natura creatoris, & creaturæ; sed secundum aliqualem similitudinem, quæ quanto perfectior fuerit, tanto propinquius accedit ad veram filiationis rationem. Dicitur enim Deus alicujus creaturæ pater propter similitudinem vestigiatum, ut pote irrationalium creaturarum, secundum illud Job xxxviii. 28. *Quis est pluvius pater? aut quis generis stillas rovis?* Alicujus vero creaturæ, scilicet rationalis, secundum similitudinem imaginis, secundum illud Deuter. xxxi. 6. *Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, & fecit, & creavit te?* Aliquorum vero est pater secundum similitudinem gratiæ, qui etiam dicuntur filii adoptivi, secundum quod ordinantur ad hereditatem æternæ gloriæ per munus gratiæ acceptum, secundum illud Rom. viii. 16. *Ipse spiritus reddit testimonium spiritui nostro, quod sumus filii Dei: si autem filii, & heredes*. Aliquorum vero secundum similitudinem gloriæ, prout jam gloriæ hereditatem possident, secundum illud Rom. vi. 2. *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei*. Sic igitur patet quod per prius paternitas dicitur in divinis, secundum quod importatur respectus personæ ad personam, quam secundum quod importatur respectus Dei ad creaturam.

Ad primum ergo dicendum, quod communia absolute dicta secundum ordinem intellectus nostri sunt priora quam propria, quia includuntur in intellectu propriorum, sed non è converso. In intellectu enim personæ Patris intelligitur Deus, sed non convertitur. Sed communia quæ important respectum ad creaturam, per posterius dicuntur quam propria quæ important respectus personales: quia persona procedens in divinis procedit ut principium productionis creaturarum. Sicut enim verbum conceptum in mente artificis per prius intelligitur procedere ab artifice quam artificiatum, quod produciatur ad similitudinem verbi concepti in mente; ita per prius procedit Filius à Patre quam creatura, de qua nomen filiationis dicitur, secundum quod aliquid participat de similitudine Filii, vel Patris, ut patet per illud quod dicitur Rom. viii. 29. *Quos præcipit, & prædestinavit fieri conformes imaginis Filii sui*.

Ad secundum dicendum, quod accipere dicitur esse commune creaturæ, & Filio, non secundum invocationem, sed secundum similitudinem quamdam remotam, ratione cujus dicitur primogenitus creaturæ. Unde in auctoritate inducta subditur: *Ut sit ipse primogenitus*.

nitus in multis fratribus, postquam dixerat, conformes fieri aliquos inagini Filii Dei. Sed Filius Dei (a) naturaliter habet quoddam singulare præ aliis, scilicet habere per naturam id quod accipit, ut idem Basilus dicit (loc. cit. in arg.) & secundum hoc dicitur unigenitus, ut patet Joan. 1. 18. *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse nobis enarravit*.

Et per hoc patet solutio ad tertium.

ARTICULUS IV. 188

Utrum effingenitum sit Patri proprium.

I. dist. xlii. art. 4. & dist. xxviii. quæst. 1. art. 1. & opusc. 1. cap. viii.

AD quartum sic proceditur. Videtur quod hoc nomen *ingenitus* non sit Patri proprium. Omnis enim proprietas ponit aliquid in eo cujus est proprietas. Sed *ingenitus* nihil ponit in Patre, sed remouet tantum. Ergo non significat proprietatem Patris.

2. Præterea. *Ingenitus* aut dicitur privative, aut negative. Si negative, tunc quicquid non est genitum, potest dici *ingenitum*. Sed Spiritus Sanctus non est genitus, neque etiam essentia divina. Ergo *ingenitum* etiam eis convenit: & sic non est proprium Patri. Si autem privative sumatur, cum omnis privatio significet imperfectionem in privato, sequitur quod persona Patris sit imperfecta: quod est impossibile.

3. Præterea. *Ingenitus* in divinis non significat relationem, quia non dicitur relative. Significat ergo substantiam. *Ingenitus* igitur, & genitus secundum substantiam differunt. Filius autem, qui est genitus, non differt à Patre secundum substantiam. Pater ergo non debet dici *ingenitus*.

4. Præterea. Proprium est quod uni soli convenit. Sed cum sint plures ab alio procedentes in divinis, nihil videtur prohibere quin etiam sint plures ab alio non existentes. Non igitur est proprium Patri esse *ingenitum*.

5. Præterea. Sicut Pater est principium personæ genitæ, ita & personæ procedentis. Si ergo propter oppositionem quam habet ad personam genitam, proprium Patris ponitur esse quod sit *ingenitus*, etiam proprium ejus debet poni quod sit improcessibilis.

Sed contra est quod dicit Hilarius IV. de Trinit. (non multum remota à fin.) *Est unus ab uno, scilicet ab ingenito genitus, proprietate videlicet in unoquoque & impassibilitatis, & originis*.

Respondeo dicendum, quod sicut in creaturis invenitur principium primum, & principium secundum; ita in personis divinis, in quibus non est prius, & posterius, invenitur principium non de principio, quod est Patris. Thom. Oper. Tom. I.

(a) *Nicolaus omittit naturaliter: an naturalis?*

ter, & principium à principio, quod est Filius. In rebus autem creatis aliquod principium primum innotebit dupliciter. Uno quidem modo inquantum est principium primum per hoc quod habet relationem ad ea quæ ab ipso sunt. Alio modo inquantum est primum principium per hoc quod non est ab alio. Sic igitur & Pater innotebit quidem paternitate, & communi spiratione per respectum ad personas ab eo procedentes. Inquantum autem est principium non de principio, innotebit per hoc quod non est ab alio: quod pertinet ad proprietatem impassibilitatis, quam significat hoc nomen *ingenitus*.

Ad primum ergo dicendum, quod quidam dicunt, quod impassibilitas, quam significat hoc nomen *ingenitus*, secundum quod est proprietas Patris, non dicitur tantum negative, sed importat vel utrumque simul, scilicet quod Pater à nullo est, & quod est principium aliorum; vel importat universalem auctoritatem, vel etiam fontalem plenitudinem. Sed hoc non videtur verum: quia sic impassibilitas non esset alia proprietas à paternitate, & spiratione; sed includeret eas, sicut includitur proprium in communi. Nam fontalitas, & auctoritas nihil aliud significant in divinis quam principium originis.

Et ideo dicendum est secundum Augustinum V. de Trinit. (cap. viii. versus fin.) quod *ingenitus* negationem generationis passive importat. Dicit enim, quod tantum valet quod dicitur *ingenitus*, quantum valet quod dicitur non filius. Nec propter hoc sequitur quod *ingenitus* non debeat poni propria notio Patris: quia prima, & simplicia per negationes notificantur; sicut dicimus, punctum esse cujus pars non est.

Ad secundum dicendum, quod *ingenitum* quandoque sumitur negative tantum: & secundum hoc Hieronymus dicit (in iur. Lib. I. Didymi de Spiritu Sancto, quem Hieronymus latine reddidit, & est inter ejus opera: Spiritum Sanctum esse *ingenitum*, id est non genitum. Alio modo potest dici *ingenitum* aliquo modo privative; non tamen aliquam imperfectionem importat. Multipliciter enim dicitur privatio. Uno modo quando aliquid non habet quod natum est haberi ab alio, etiam si ipsum non sit natum habere illud; sicut si lapis dicatur res mortua, quia caret vita, quam quædam res natæ sunt habere. Alio modo dicitur privatio quando aliquid non habet quod natum est haberi ab aliquo sui generis; sicut si talpa dicatur cæca. Tertio modo quando ipsum non habet quod natum est habere: & hoc modo privatio imperfectionem importat. Sic autem *ingenitum* non dicitur

tiones consequantur actiones, quædam nomina important relationem Dei ad creaturam, quæ consequitur actionem Dei in exteriori effectum transeuntem, sicut creare, & gubernare, & talia dicuntur de Deo ex tempore. Quædam vero relatio est quæ consequitur actionem non transeuntem in exteriori effectum, sed manentem in agente, ut scire, & velle; & talia non dicuntur de Deo ex tempore: & huiusmodi relatio ad creaturam importatur in in nomine Verbi. Nec est verum quod nomina importantia relationem Dei ad creaturas omnia dicantur ex tempore; sed sola illa nomina quæ important relationem consequentem actionem Dei in exteriori effectum transeuntem, ex tempore dicuntur.

Ad tertium dicendum, quod creaturæ non cognoscuntur à Deo per scientiam à creaturis acceptam, sed per essentiam suam. Unde non oportet quod à creaturis procedat Verbum, licet Verbum sit expressivum creaturarum.

Ad quartum dicendum, quod nomen idem principaliter est impositum ad significandum respectum ad creaturam, & ideo pluraliter dicitur in divinis, neque est personale. Sed nomen Verbi principaliter impositum est ad significandam relationem ad dicentem, & ex consequenti ad creaturas, in quantum Deus, intelligendo se, intelligit omnem creaturam: & propter hoc in divinis est unicum tantum Verbum, & personaliter dictum.

Ad quintum dicendum, quod eo modo quo scientia Dei est non entium, & Verbum Dei est non entium: quin non est aliquid minus in Verbo Dei, quam in scientia Dei, ut Augustinus dicit (Lib. XV. de Trinit. cap. XIV. parum à princ.) Sed tamen Verbum est entium, ut expressivum, & factivum, non entium autem, ut expressivum, & manifestativum.

QUÆSTIO XXXV.

De imagine.

in duos articulos divisa.

Deinde queritur de imagine: & circa hoc queruntur duo.

Primo, utrum imago in divinis dicatur personaliter.

Secundo, utrum sit proprium Filii.

ARTICULUS I. 192

Utrum imago in divinis dicatur personaliter.

Inf. quæst. CIII. art. 5. ad 4. & I. dist. XXVIII. quæst. 11. art. 2.

AD primum sic proceditur. Videtur quod imago non dicatur personaliter in divinis. Dicit enim Augustinus (Fulgentius) in

Lib. de fide ad Pet. (cap. 1. post med.) *Una est sancta Trinitatis Divinitas, & imago, ad quam factus est homo.* Igitur imago dicitur essentialiter, & non personaliter.

2. Præterea. Hilarius dicit in Lib. de Synod. (non multum remoto à princ.) *Quod imago est ejus rei ad quam imaginatur, species indifferens.* Sed species, sive forma in divinis dicitur essentialiter. Ergo & imago.

3. Præterea. Imago ab imitando dicitur: in quo importatur prius, & posterius, sed in divinis personis nihil est prius, & posterius. Ergo imago non potest esse nomen personale in divinis.

Sed contra est quod dicit Augustinus (Lib. VII. de Trin. cap. 1. ante med.) *Quid est absurdus quam imaginem ad se dicit?* Ergo imago in divinis relative dicitur; & sic est nomen personale.

Respondeo dicendum, quod de ratione imaginis est similitudo. Non tamen quæcumque similitudo sufficit ad rationem imaginis, sed similitudo quæ est in specie rei, vel saltem in aliquo signo speciei. Signum autem speciei in rebus corporeis maxime videtur esse figura. Videmus enim quod diversorum animalium secundum speciem sunt diversæ figuræ, non autem diversi colores. Unde si depingatur color alicujus rei in pariete, non dicitur esse imago, nisi depingatur figura. Sed neque ipsa similitudo speciei sufficit, vel figuræ; sed requiritur ad rationem imaginis origo: quia, ut Augustinus dicit in Lib. LXXXIII. Quæstionum (quæst. LXXIV. post init.) *unum ovum non est imago alterius, quia non est de illo expressum.* Ad hoc ergo quod vere aliquid sit imago, requiritur quod ex alio procedat simile ei in specie, vel saltem in signo speciei.

Ea vero quæ processionem, sive originem important in divinis, sunt personalia. Unde hoc nomen *imago* est nomen personale.

Ad primum ergo dicendum, quod imago proprie dicitur quod procedit ad similitudinem alterius. Illud autem ad cuius similitudinem aliquid procedit, proprie dicitur exemplar, improprie vero imago. Sic tamen Augustinus (Fulgentius loc. in arg. cit.) utitur nomine imaginis, cum dicit, *Divinitatem sanctæ Trinitatis esse imaginem ad quam factus est homo.*

Ad secundum dicendum, quod species, prout ponitur ab Hilario (loc. in arg. cit.) in definitione imaginis, importat formam deductam in aliquo ab alio. Hoc enim modo imago dicitur esse species alicujus, sicuti id quod assimilatur alicui, dicitur forma ejus, in quantum habet formam illi similem.

Ad tertium dicendum, quod imitatio in divinis personis non significat posterioritatem, sed solam assimilationem.

ARTICULUS II. 193

Utrum nomen imaginis sit proprium Filio.

I. dist. XXVIII. quæst. 11. art. 3. & dist. XXXI. quæst. 111. art. 1. corp. & Hebr. 1. lect. 2. sup.

AD secundum sic proceditur. Videtur quod nomen imaginis non sit proprium Filio. Quia, ut dicit Damascenus (Lib. I. orth. Fid. cap. XVIIII.) *Spiritus Sanctus est imago Filii.* Non est ergo proprium Filii.

2. Præterea. De ratione imaginis est similitudo cum expressione, ut Augustinus dicit in Lib. LXXXIII. Quæstionum (quæst. LXXIV. in princ.) Sed hoc convenit Spiritui Sancto, procedit enim ab alio secundum modum similitudinis. Ergo Spiritus Sanctus est imago; & ita non est proprium Filii quod sit imago.

3. Præterea. Homo etiam dicitur imago Dei, secundum illud I. ad Cor. XI. 7. *Vir non debet velare caput suum, quoniam imago, & gloria Dei est.* Ergo non est proprium Filio.

Sed contra est quod Augustinus dicit VII. de Trin. (cap. 11.) quod *solus Filius est imago Patris.*

Respondeo dicendum, quod Doctores Græcorum communiter dicunt, Spiritum Sanctum esse imaginem Patris, & Filii; sed Doctores Latini soli Filio attribuunt nomen imaginis. Non enim invenitur in canonica Scriptura nisi de Filio: dicitur enim Coloss. I. 15. *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus creatura:* & ad Hebr. 1. 3. *Qui, cum sit splendor gloria, & figura substantiæ ejus.*

Hujus autem rationem assignant quidam ex hoc quod Filius convenit cum Patre non solum in natura, sed etiam in notione principii; Spiritus autem Sanctus non convenit cum Filio, nec cum Patre in aliqua notione. Sed hoc non videtur sufficere: quia sicut secundum relationes non attenditur in divinis neque equalitas, neque inæqualitas, ut Augustinus dicit (Lib. V. de Trinit. cap. VI. à med.) ita neque similitudo, quæ requiritur ad rationem imaginis.

Unde alij dicunt, quod Spiritus Sanctus non potest dici imago Filii, quia imaginis non est imago, neque etiam Patris, quia etiam imago refertur immediate ad id cuius est imago; Spiritus Sanctus autem refertur ad Patrem per Filium: neque etiam est imago Patris, & Filii, quia sic esset una imago duorum, quod videtur impossibile. Unde relinquatur quod Spiritus Sanctus nullo modo sit imago. Sed hoc nihil est: quia Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti, ut infra dicitur (quæst. XXXVI. art. 4.) Unde nihil prohibet,

sic Patris, & Filii, in quantum sunt unum, esse unam imaginem, cum etiam homo totius Trinitatis sit una imago.

Et ideo aliter dicendum est, quod sicut Spiritus Sanctus, quamvis sua processione accipiat naturam Patris, sicut & Filius, non tamen dicitur natus; ita licet accipiat speciem similem Patris, non dicitur imago: quia Filius procedit ut verbum, de cuius ratione est similitudo speciei ad id à quo procedit: non autem de ratione amoris, quamvis hoc conveniat amoris, qui est Spiritus Sanctus, in quantum est amor divinus.

Ad primum ergo dicendum, quod Damascenus, & alij Doctores Græcorum communiter utuntur nomine imaginis pro perfecta similitudine.

Ad secundum dicendum, quod licet Spiritus Sanctus sit similis Patri, & Filio, non tamen sequitur quod sit imago ratione jam dicta (in corp. art.)

Ad tertium dicendum, quod imago alijus dupliciter in aliquo invenitur. Uno modo in re ejusdem naturæ secundum speciem, ut imago Regis invenitur in filio suo. Alio modo in re alterius naturæ, sicut imago Regis invenitur in denario. Primo autem modo Filius est imago Patris; secundo autem modo dicitur homo imago Dei; & ideo ad designandam in homine imperfectionem imaginis, homo non solum dicitur imago, sed ad imaginem, per quod motus quidam tendentis in perfectionem designatur. Sed de Filio Dei non potest dici, quod sit ad imaginem, quia est perfecta Patris imago.

QUÆSTIO XXXVI.

De persona Spiritus Sancti,

in quatuor articulos divisa.

Post considerationem prædictam considerandum est de his quæ pertinent ad personam Spiritus Sancti, qui non solum dicitur Sanctus, sed etiam amor, & donum Dei.

Circa Spiritum Sanctum ergo queruntur quatuor.

Primo, utrum hoc nomen *Spiritus Sanctus* sit proprium alicujus divine personæ.

Secundo, utrum illa persona divina, quæ Spiritus Sanctus dicitur, procedat à Patre, & Filio.

Tertio, utrum procedat à Patre per Filium.

Quarto, utrum Pater, & Filius sint unum principium Spiritus Sancti.

ARTICULUS I. 194

Utrum hoc nomen Spiritus Sanctus sit proprium nomen alicujus divine personæ.

2. 2. quæst. XIV. art. 1. cor. & I. dist. X. art. 4. & IV. cont. gent. cap. XIX. fin. & mal. quæst. 111. art. 14. cor. & opusc. 11. cap. XLVI. & XLVII.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod hoc nomen Spiritus Sanctus non sit proprium nomen alicujus divine personæ. Nul- lum enim nomen commune tribus personis est proprium alicujus personæ. Sed hoc nomen Spiritus Sanctus est commune tribus personis: ostendit enim Hilarius VIII. de Trinit. (circ. med.) in Spiritu Dei aliquando significari Patrem, ut cum dicitur (Isa. LXI. 1.) Spiritus Domini super me: aliquando significari filium, ut cum dicitur (Matt. XII. 28.) In Spiritu Dei ejecit demonia: aliquando Spiritum Sanctum, ut ibi (Joel. II. 28.) Effundam de Spiritu meo super omnem carnem. Ergo hoc nomen Spiritus Sanctus non est proprium alicujus divine personæ.

2. Præterea. Nomina divinarum personarum ad aliqd dicitur, ut Boetius dicit in Lib. de Trinit. (declinando ad fin.) Sed hoc nomen Spiritus Sanctus non dicitur ad aliqd. Ergo hoc nomen non est proprium divine personæ.

3. Præterea. Quia Filius est nomen alicujus divine personæ, non potest dici filius hujus, vel illius. Dicitur autem spiritus hujus, vel illius hominis: ut enim habetur Num. XI. 17. dixit Dominus ad Moysen: (a) De Spiritu tuo accipiam, tradamque eis: & IV. Reg. II. 15. Requievit spiritus Elie super Eliseum. Ergo Spiritus Sanctus non videtur esse proprium nomen alicujus divine personæ.

Sed contra est quod dicitur I. Joan. ult. 7. Tres sunt qui testimonium dant in Cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus. Ut autem Augustinus dicit VII. de Trinit. (cap. IV. & sequent.) cum queritur, quid tres? dicimus tres personæ. Ergo Spiritus Sanctus est nomen divine personæ.

Respondeo dicendum: quod cum sint duæ processionis in divinis; altera earum, quæ est per modum amoris, non habet proprium nomen, ut supra dictum est (quæst. XXVII. art. 4. ad 3.) Unde & relationes quæ secundum hujusmodi processionem accipiuntur, innominatæ sunt, ut etiam supradictum est (quæst.

(a) Vulgata: Auferam de spiritu tuo. (b) Nicolaus: unde nominamus &c. apposto signo parvities comprehendente sequentia usque ad verbum relationes.

XXVII. art. 4.) Propter quod & nomen personæ hoc modo procedentis eadem ratione non habet proprium nomen; sed sicut sunt accomodata aliqua nomina ex usu loquentium ad significandum prædictas relationes, (h) cum nominamus eas nomine processionis, & spirationis, quæ secundum proprietatem significationis magis videntur significare actus notionales quam relationes; ita ad significandum divinam personam quæ procedit per modum amoris, accomodatam est ex usu Scripturæ hoc nomen Spiritus Sanctus. Et hujus quidem convenientiæ ratio sumi potest ex duobus. Primo quidem ex ipsa communitate ejus quod dicitur Spiritus Sanctus. Ut enim Augustinus dicit XV. de Trinit. (cap. XVII. circa fin. & Lib. V. cap. XI. ad med.) quia Spiritus Sanctus communis est ambobus, id vocatur ipse proprie quod ambo communiter. Nam & Pater est spiritus, & Filius est spiritus, & Pater est Sanctus, & Filius est Sanctus. Secundo vero ex propria significatione. Nam nomen spiritus in rebus corporeis impulsionem quandam, & motionem significare videtur: nam statum, & ventum spiritum nominamus. Est autem proprium amoris quod movet, & impellit voluntatem amantis in amatum. Sanctitas vero illis rebus attribuitur quæ in Deum ordinantur. Quia igitur persona divina procedit per modum amoris, quod Deus amat, convenienter Spiritus Sanctus nominatur.

Ad primum ergo dicendum, quod hoc quod dico Spiritus Sanctus, prout sumitur in virtute duarum dictionum, commune est toti Trinitati: quia nomine Spiritus significatur immaterialitas divine substantiæ: spiritus enim corporeus invisibilis est, & parum habet de materia, unde omnibus substantiis immaterialibus, & invisibilibus hoc nomen attribuitur. Per hoc vero quod dicitur Sanctus, significatur puritas divine bonitatis. Si autem accipitur hoc quod dico Spiritus Sanctus, in vi unius dictionis, sic ex usu Ecclesiæ est accomodatam ad significandam unam trium personarum, scilicet quæ procedit per modum amoris, ratione jam dicta (in corp. artic.)

Ad secundum dicendum, quod licet hoc quod dico Spiritus Sanctus, relative non dicatur; tamen pro relativo ponitur, inquantum est accomodatam ad significandam personam sola relatione ab aliis distinctam. Potest tamen intelligi in nomine aliqua relatio, si Spiritus Sanctus, intelligatur quasi spiratus.

Ad tertium dicendum, quod in nomine Filii intelligitur sola relatio ejus qui est à principio ad principium; sed in nomine Patris intelligitur relatio principii; & similiter in

nomine Spiritus, prout importat quandam vim motivam. Nulli autem creaturæ competit esse principium respectu alicujus divine personæ, sed & converso. Et ideo potest dici Pater noster, & Spiritus noster; non tamen potest dici Filius noster.

ARTICULUS II. 195

Utrum Spiritus sanctus procedat à Filio.

I. dist. XI. art. 1. & pot. quæst. X. art. 4. & opusc. I. cap. XLIX. L. & LI. & opusc. II. cap. XLIX. & IV. cont. cap. XXIV. & XXV.

Ad secundum sic proceditur. Videtur quod Spiritus sanctus non procedat à Filio. Quia secundum Dionysium (cap. 1. de div. Nom. parum à princ. lect. 1.) non est audendum dicere aliquid de substantiali divinitate præter ea que divinitus nobis ex sacris eloquiis sunt expressa. Sed in Scriptura sacra non exprimitur, quod Spiritus sanctus à Filio procedat, sed solum quod procedat à Patre, ut patet Joan. XV. 26. Spiritum veritatis, qui à Patre procedit. Ergo Spiritus sanctus non procedit à Filio.

2. Præterea. In symbolo Constantinopolitane Synodi (primæ can. VII.) sic legitur: Credimus in Spiritum sanctum Dominum, & vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre, & Filio adorandum, & glorificandum. Nullo igitur modo debuit addi in symbolo nostro, quod Spiritus sanctus procedat à Filio; sed videntur esse anathematis rei qui hoc addiderunt.

3. Præterea. Damascenus dicit (Lib. I. orth. Fid. cap. XI. non procul à fin.) Spiritum sanctum ex Patre dicimus, & Spiritum Patris nominamus; ex Filio autem Spiritum sanctum non dicimus, Spiritum vero Filii nominamus. Ergo Spiritus sanctus non procedit à Filio.

4. Præterea. Nihil procedit ab eo in quo quiescit. Sed Spiritus sanctus quiescit in Filio: dicitur enim in legenda B. Andreæ: Pax vobis, & universis qui credunt in unum Deum Patrem, & unum Filium, eius amicum Dominum nostrum, Jesum Christum, & in unum Spiritum sanctum procedentem ex Patre, in Filio permanentem. Ergo Spiritus sanctus non procedit à Filio.

5. Præterea. Filius procedit ut verbum. Sed Spiritus noster in nobis non videtur procedere à verbo nostro. Ergo Spiritus sanctus non procedit à Filio.

6. Præterea. Spiritus sanctus perfecte procedit à Patre. Ergo superfluum est dicere, quod procedat à Filio.

7. Præterea. In perpetuis non differunt esse, & posse, ut dicitur in III. Phys. (text. XXXI.) & multo minus in divinis. Sed Spiritus sanc-

tus potest distingui à Filio, etiam ab eo non procedat. Dicit Anselmus in Libro de processione Spiritus sancti (non procul à principio, & per totum.) Habent utique à Patre esse Filii, & Spiritus sanctus, sed diverso modo: quia alter nascendo, & alter procedendo, ut alii sunt per hoc ab invicem: & postea subdit: Nam si per aliud non essent plures Filii, & Spiritus sanctus, per hoc solum essent diversi. Ergo Spiritus sanctus distinguitur à Filio ab eo non existens.

Sed contra est quod dicit Athanasius (in symbolo suo) Spiritus sanctus à Patre, & Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.

Respondeo dicendum, quod necesse est dicere, Spiritum sanctum à Filio esse. Si enim non esset ab eo, nullo modo posset ab eo personaliter distingui: quod ex supra dictis patet (quæst. XXVII. art. 3. & quæst. XXX. art. 2.) Non enim est possibile dicere, quod secundum aliquid absolutum divine personæ ad invicem distinguantur, quia sequeretur quod non esset trinum una essentia. Quicquid in divinis absolute dicitur, ad unitatem essentiae pertinet. Relinquitur ergo quod solum relationibus divine personæ ad invicem distinguantur. Relationes autem personas distinguere non possunt, nisi secundum quod sunt oppositæ. Quod ex hoc patet, quia Pater habet duas relationes, quarum una refertur ad Filium, & alia ad Spiritum sanctum; quæ tamen, quia non sunt oppositæ, non constituent duas personæ, sed ad unam personam Patris tantum pertinent. Si ergo in Filio, & in Spiritu sancto non esset invenire nisi duas relationes, quibus uterque refertur ad Patrem, illæ relationes non essent ad invicem oppositæ, sicut neque duæ relationes, quibus Pater refertur ad illos. Unde sicut persona Patris est una, ita sequeretur quod persona Filii, & Spiritus sancti esset una, habens duas relationes oppositas duabus relationibus Patris. Hoc autem est hæreticum, cum tollat fidem Trinitatis. Oportet ergo quod Filius, & Spiritus sanctus ad invicem referantur oppositis relationibus. Non autem possunt esse in divinis aliæ relationes oppositæ, nisi relationes originis, ut supra probatum est (quæst. XXVII. art. 4.) Oppositæ autem relationes originis accipiuntur secundum principium, & secundum quod est à principio. Relinquitur ergo quod necesse est dicere, vel Filium esse à Spiritu sancto, quod nullus dicit; vel Spiritum sanctum esse à Filio, quod nos confitemur; & huic quidem consonat ratio processionis utriusque.

Dictum enim est supra (quæst. XXVII. art. 2. & 4. & quæst. XXVIII. art. 4.) quod Filius procedit per modum intellectus ut verbum.

bum Spiritus Sanctus autem per modum voluntatis ut amor. Necessè est autem quod amor à verbo procedat. Non enim aliquid amamus, nisi secundum quod conceptione mentis apprehendimus. Unde & secundum hoc manifestum est quod Spiritus Sanctus procedit à Filio.

Ipse etiam ordo rerum hoc docet. Nullam enim hoc invenimus quod ab uno procedant plura absque ordine, nisi in illis solum quæ materialiter differunt; sicut unus faber producit multos cultellos, materialiter ab invicem distinctos, nullum ordinem habentes ad invicem. Sed in rebus in quibus non est sola materialis distinctio, semper invenitur in multitudine productorum, aliquis ordo. Unde etiam in ordine creaturarum productarum decor divinæ sapientiæ manifestatur. Si ergo ab una persona Patris procedunt duæ personæ, scilicet Filius, & Spiritus Sanctus, oportet esse aliquem ordinem eorum ad invicem. Nec potest aliquis ordo alius assignari, nisi ordo naturæ, quo alius est ex alio. Non est igitur possibile dicere, quod Filius, & Spiritus Sanctus sic procedant à Patre, quod neuter eorum procedat ab alio, nisi quis poneret in eis materialem distinctionem, quod est impossibile.

Poste etiam ipsi Græci processionem Spiritus Sancti aliquem ordinem habere ad Filium intelligunt. Concedunt enim, Spiritum Sanctum esse Spiritum Filii, & esse à Patre per Filium. Et quidam eorum dicunt concedere, quod sit à Filio, vel profuatur ab eo, non tamen quod procedat: quod videtur vel ex ignorantia, vel ex protervia esse. Quia si quis recte consideret, inveniet processionis verbum inter omnia quæ ad originem qualemcumque pertinent, communissimum esse. Utrum enim eo ad designandum qualemcumque originem, sicut quod linea procedit à puncto, radius à Sole, rivus à fonte, & similiter in quibuscumque aliis. Unde ex quocumque alio ad originem pertinente potest concludi, quod Spiritus Sanctus procedit à Filio.

Ad primum ergo dicendum, quod de Deo dicere non debemus quod in sacra Scriptura non invenitur vel per verba, vel per sensum. Licet autem per verba non inveniat in sacra Scriptura, quod Spiritus Sanctus procedit à Filio, invenitur tamen quantum ad sensum, & præcipue ubi dicitur Filius, Ioan. XVI. 14. de Spiritu Sancto loquens: *Ille me clarificabit, quia de me accipiet*. Regulariter etiam in sacra Scriptura tenendum est, quod id quod de Patre dicitur, oportet de Filio intelligi, etiam si dictio exclusiva addatur, nisi solum in illis in quibus Pater, & Filius secundum oppositas

relationes distinguuntur. Cum enim Dominus Matth. XI. 27. dicit: *Nemo novit Filium nisi Pater*, non excluditur quin Filius se ipsum cognoscat. Sic igitur cum dicitur, quod Spiritus Sanctus à Patre procedit, etiam si adderetur quod à solo Patre procedit; non excluderetur inde Filius: quia quantum ad hoc quod est esse principium Spiritus Sancti, non opponuntur Pater, & Filius, sed solum quantum ad hoc quod hic est Pater, & ille Filius.

Ad secundum dicendum, quod in quolibet Concilio institutum fuit symbolum alit quod propter errorem aliquem, qui in Concilio damnabatur. Unde loquens Concilium non faciebat aliud symbolum quam primum, sed id quod implicite continebatur in primo symbolo, per aliqua addita explanabatur contra hæreses insurgentes. Unde in determinatione Chalcedonenis Synodi dicitur, quod illi qui fuerunt congregati in Concilio Constantinopolitano, doctrinam de Spiritu Sancto tradiderunt, non quod minus esset in precedentibus, qui apud Nicæam congregati sunt, inferrent, sed in intellectum eorum adversus hæreticos declararent. Quia igitur in tempore antiquiorum Conciliorum nondum exortus fuerat error dicentium, Spiritum Sanctum non procedere à Filio, non fuit necessarium quod hoc explicite poneretur; sed postea, insurgente errore quorundam, in quodam Concilio in occidentalibus partibus congregato, expressum fuit auctoritate Romani Pontificis, cuius auctoritate etiam antiqua Concilia congregabantur, & confirmabantur. Continebatur tamen implicite in hoc ipso quod dicebatur Spiritus Sanctus à Patre procedere.

Ad tertium dicendum, quod Spiritum Sanctum non procedere à Filio, primo fuit à Nestorianis introductum, ut patet in quodam symbolo Nestorianorum damnato in Ephesina Synodo. Et hunc errorem sequutus fuit (a) Theodoricus Nestorianus, & plures post ipsum: inter quos fuit etiam Damascenus. Unde in hoc ejus sententiæ non est standum. Quamvis à quibusdam dicatur, quod Damascenus sicut non constituit Spiritum Sanctum esse à Filio, ita etiam non negat ex illorum verborum.

Ad quartum dicendum, quod per hoc quod Spiritus Sanctus dicitur quiescere, vel manere in Filio, non excluditur quin ab eo procedat: quia & Filius in Patre manere dicitur, cum tamen à Patre procedat. Dicitur etiam Spiritus Sanctus in Filio quiescere, vel sicut amor amantis quiescit in amato, vel quantum ad humanam naturam Christi, propter quod scriptum est Ioann. I. 33. *Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizatus*. Ad

(a) Nicolaus Theodoricus.

divinis non accipitur secundum similitudinem verbi vocalis, à quo non procedit spiritus, quia sic tantum metaphorice diceretur; sed secundum similitudinem verbi mentalis, à quo amor procedit.

Ad sextum dicendum, quod per hoc quod Spiritus sanctus perfecte procedit à Patre, non solum non superfluum est dicere, quod Spiritus sanctus procedat à Filio, sed omnino necessarium: quia una virtus est Patris, & Filii; & quicquid est à Patre, necesse est esse à Filio, nisi proprietati filiationis repugnet: non enim Filius est à se ipso, licet sit à Patre.

Ad septimum dicendum, quod Spiritus sanctus distinguatur personaliter à Filio in hoc quod origo unius distinguitur ab origine alterius; sed ipsa differentia originis est per hoc quod Filius est solum à Patre, Spiritus sanctus vero à Patre, & Filio: non enim aliter processionem distingueretur, sicut supra ostensum est (in corp. art. & quest. xxvii.).

ARTICULUS III. 196

Utrum Spiritus sanctus procedat à Patre per Filium.

1. diff. xi. art. 3. & opusc. I. cap. xl. & opusc.

1x. cap. xxvii.

AD tertium sic proceditur. Videtur quod Spiritus sanctus non procedat à Patre per Filium. Quod enim procedit ab aliquo per aliquem, non procedit ab eo immediate. Si igitur Spiritus sanctus procedit à Patre per Filium, non procedit à Patre immediate: quod videtur inconveniens.

2. Præterea. Si Spiritus sanctus procedit à Patre per Filium, non procedit à Filio nisi propter Patrem. Sed propter quod unumquodque, & illud magis. Ergo magis procedit à Patre quam à Filio.

3. Præterea. Filius habet esse per generationem. Si igitur Spiritus sanctus est à Patre per Filium, sequitur quod prius generetur Filius, & postea procedat Spiritus Sanctus; & sic processio Spiritus sancti non est æterna: quod est hæreticum.

4. Præterea. Cum aliquis dicitur per aliquem operari, potest è converso dici. Sicut enim dicimus, quod Rex operatur per ballivum; ita potest dici, quod ballivus operatur per Regem. Sed nullo modo dicimus, quod Filius spiret Spiritum Sanctum per Patrem. Ergo nullo modo potest dici, quod Pater spiret Spiritum sanctum per Filium.

Sed contra est quod Hilarius dicit in Lib. XII. de Trinit. (in fin.) *Conserva banc, oro, fidei meæ religionem, ut semper obtineam Patrem, scilicet S. Th. Opera. Tom. I.*

(a) Al. determinatur.

cet. te, & Filium tuum una tecum adorem, & Spiritum sanctum tuum: qui est ex te per Unigenitum tuum, promeretur.

Respondeo dicendum, quod in omnibus locutionibus in quibus dicitur aliquis per aliquem operari, hæc præpositio per designat in causali aliquam causam, seu principium illius actus. Sed cum actio sit media inter faciens, & factum, quandoque illud causale cui adiungitur hæc præpositio per, est causa actionis, secundum quod exit ab agente, & tunc est causa agentis quod agat, sive sit causa finalis, sive formalis, sive effectiva, vel motiva. Finalis quidem ut si dicamus, quod artifex operatur per cupiditatem lucri. Formalis vero, ut si dicamus, quod operatur per artem suam. Motiva vero, si dicamus, quod operatur per imperium alterius. Quandoque vero dictio causalis, cui adiungitur hæc præpositio per est causa actionis, secundum quod (a) terminatur ad factum; ut cum dicimus, Artifex operatur per martellum: non enim significatur quod martellus sit causa artificis quod agat, sed quod sit causa artificis ut ab artifice procedat, & quod hoc ipsam habeat ab artifice. Et hoc est quod quidam dicunt, quod hæc præpositio per quandoque notat auctoritatem in recto, ut cum dicitur, Rex operatur per ballivum; quandoque autem in obliquo, ut cum dicitur, ballivus operatur per Regem.

Quia igitur Filius habet à Patre quod ab eo procedat Spiritus sanctus, potest dici, quod Pater per Filium spiret Spiritum sanctum, vel quod Spiritus sanctus procedat à Patre per Filium, quod idem est.

Ad primum ergo dicendum, quod in quolibet actione est duo considerare, scilicet suppositum agens, & virtutem qua agit, sicut ignis calefacit calore. Si igitur in Patre, & Filio consideretur virtus qua spirant Spiritum sanctum, non cadit ibi aliquod medium: quia hæc virtus est una, & eadem. Si autem considerentur ipsæ personæ spirantes, sic cum Spiritus sanctus communiter procedat à Patre, & Filio, invenitur Spiritus sanctus immediate à Patre procedere, in quantum est ab eo, & mediate, in quantum est à Filio: & sic dicitur procedere à Patre per Filium; sicut etiam Abel processit immediate ab Adam, in quantum Adam fuit pater ejus, & mediate, in quantum Eva fuit mater ejus, quæ processit ab Adam: licet hoc exemplum materialis processionis inæptum videatur ad significandam immaterialem processionem divinam personarum.

Ad secundum dicendum, quod si Filius acciperet à Patre aliam virtutem numero ad spirandum Spiritum sanctum, sequeretur quod esset sicut causa secunda, & instrumentalis; & sic magis procederet à Patre quam

(a) Aa 2. vnt. f. alioquin à

à Filio. Sed una, & eadem numero virtus spirativa est in Patre, & Filio; & ideo equaliter procedit ab utroque. Licet aliquando dicatur principaliter, vel proprie procedere de Patre, propter hoc quod Filius habet hanc virtutem à Patre.

Ad tertium dicendum, quod sicut generatio Filii est coeterna generanti (unde non prius fuit Pater, quam gigneret Filium) ita processio Spiritus sancti est coeterna suo principio. Unde non fuit prius Filius genitus quam Spiritus sanctus procederet; sed utrumque æternum est.

Ad quartum dicendum, quod cum aliquis dicitur per aliquid operari, non semper recipitur conversio. Non enim dicimus, quod martellus operetur per fabrum; dicimus autem, quod ballivus operatur per Regem: quia ballivi est agere, cum sit dominus sui actus; martelli autem non est agere, sed solum agi: unde non designatur nisi un instrumentum. Dicitur autem ballivus operari per Regem, quamvis hæc præpositio per denotet medium: quia quanto suppositum est prius in agendo, tanto virtus eius est immediatior effectui, quia virtus causæ primæ conjungit causam secundam suo effectui. Unde & prima principia dicuntur immediata in demonstrativis scientiis. Sic igitur inquantum ballivus est medius secundum ordinem suppositorum agentium, dicitur Rex operari per ballivum; secundum ordinem vero virtutum dicitur ballivus operari per Regem, quia virtus Regis facit quod actio ballivi consequatur effectum. Ordo autem non attenditur inter Patrem & Filium quantum ad virtutem, sed solum quantum ad supposita; & ideo dicitur, quod Pater spirat per Filium, & non è converso.

ARTICULUS IV. 197

Utrum Pater, & Filius sint unum principium Spiritus Sancti.

In dist. XI. art. 2. 3. & IV. cont. cap. XXV. fin. & opposit. IX. cap. XXV. & lo. VIII. lect. 3. & XV. lect. 3.

AD quartum sic proceditur. Videtur quod Pater, & Filius non sint unum principium Spiritus Sancti. Quia Spiritus Sanctus non videtur à Patre, & Filio procedere, inquantum sunt unum, neque in natura, quia Spiritus Sanctus sic etiam procederet à se ipso, qui est unum cum eis in natura; neque etiam inquantum sunt unum in aliqua proprietate, quia una proprietate non potest esse duorum suppositorum, ut videtur. Ergo Spiritus Sanctus procedit à Patre, & Filio, ut sunt plu-

res. Non ergo Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti.

2. Præterea. Cum dicitur, Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti, non potest ibi designari unitas personalis, quia sic Pater, & Filius essent una persona; neque etiam unitas proprietatis, quia si propter unam proprietatem Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti, pari ratione propter duas proprietates Pater videtur esse duo principia Filii, & Spiritus Sancti, quod est inconveniens. Non ergo Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti.

3. Præterea. Filius non magis convenit cum Patre quam Spiritus Sanctus. Sed Spiritus Sanctus, & Pater non sunt unum principium respectu alicujus divine personæ. Ergo neque Pater, & Filius.

4. Præterea. Si Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti, aut unum quod est Pater, aut unum quod non est Pater. Sed neutrum est dare: quia si unum quod est Pater, sequitur quod Filius sit Pater: si unum quod non est Pater, non ergo dicendum est, quod Pater, & Filius sint unum principium Spiritus Sancti.

5. Præterea. Si Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti, videtur è converso dicendum, quod unum principium Spiritus Sancti sit Pater, & Filius. Sed hæc videtur esse falsa: quia hoc quod dico principium, oportet quod supponat vel pro persona Patris, vel pro persona Filii; & utroque modo est falsa. Ergo etiam hæc est falsa: Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti.

6. Præterea. Unum in substantia facit idem. Si igitur Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus Sancti, sequitur quod sint idem principium. Sed hoc à multis negatur. Ergo non est concedendum, quod Pater & Filius sint unum principium Spiritus Sancti.

7. Præterea. Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, quia sunt unum principium creaturæ, dicuntur esse unus Creator. Sed Pater, & Filius non sunt unus spirator, sed duo spiratores, ut à multis dicitur: quod etiam consonat dictis Hilarii, qui dicit in II. de Trinit. (non remote à fin.) quod Spiritus Sanctus à Patre, & Filio auctoribus consensendus est. Ergo Pater, & Filius non sunt unum principium Spiritus sancti.

Sed contra est quod Augustinus dicit in V. de Trinit. (cap. XIV. in fin.) quod Pater, & Filius non sunt duo principia, sed unum principium Spiritus sancti.

Respondeo dicendum, quod Pater, & Filius in omnibus unum sunt, in quibus non dif-

tingit inter eos relationis oppositio. Unde cum in hoc quod est esse principium Spiritus sancti, non opponatur relative, sequitur quod Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus sancti.

Quidam tamen dicunt, hanc esse impropriam: Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus sancti. Quia cum hoc nomen principium singulariter acceptum non significet personam, sed proprietatem, dicitur, quod sumitur adjective: & quia adjectivum non determinatur per adjectivum, non potest convenire dicitur, quod Pater, & Filius sint unum principium Spiritus sancti, nisi unum intelligatur quasi adverbialiter positum, ut sit sensus: sunt unum principium, idest uno modo.

Sed simili ratione posset dici Pater duo principia, Filii, & Spiritus sancti, idest duobus modis.

Dicendum est ergo, quod licet hoc nomen principium significet proprietatem, tamen significat eam per modum substantivi; sicut hoc nomen Pater, & Filius etiam in rebus creatis. Unde numerum accipit à forma significata, sicut & alia substantiva. Sicut igitur Pater, & Filius sunt unus Deus propter unitatem formæ significatæ per hoc nomen Deus; ita sunt unum principium Spiritus sancti propter unitatem proprietatis significatæ in hoc nomine principium.

Ad primum ergo dicendum, quod si attendatur virtus spirativa, Spiritus sanctus procedit à Patre, & Filio, inquantum sunt unum in virtute spirativa; quæ quoddammodo significat naturam cum proprietate, ut infra dicitur (in solut. ad 7. arg. hujus art.) Neque est inconveniens unam proprietatem esse in duobus suppositis, quorum est una natura. Si vero considerentur supposita spirationis, sic Spiritus sanctus procedit à Patre, & Filio, ut sunt plures: procedit enim ab eis ut amor unitivus duorum.

Ad secundum dicendum, quod cum dicitur: Pater, & Filius sunt unum principium Spiritus sancti: designatur una proprietate, quæ est forma significata per nomen. Non tamen sequitur quod propter plures proprietates possit dici Pater plura principia, quia implicaretur pluralitas suppositorum.

Ad tertium dicendum, quod secundum relativas proprietates non attenditur in divinis similitudo, vel dissimilitudo, sed secundum essentiam. Unde sicut Pater non est similior sibi quam Filio; ita nec Filius est similior Patri quam Spiritus sanctus.

Ad quartum dicendum, quod hæc duo, scilicet Pater & Filius, sunt unum principium quod est Pater, aut unum principium quod non est Pater, non sunt contradictorie op-

posita: unde non est necesse alterum eorum dare. Cum enim dicimus, Pater, & Filius sunt unum principium, hoc quod dico principium, non habet determinatam suppositionem, immo confusam pro duabus personis simul. Unde in processu est fallacia figuræ dictionis à confusa suppositione ad determinatam.

Ad quintum dicendum, quod hæc etiam est vera: Unum principium Spiritus sancti est Pater, & Filius: quia hoc quod dico principium, non supponit pro una persona tantum, sed indistincte pro duabus, ut dictum est (in solut. præced. arg.)

Ad sextum dicendum, quod convenienter potest dici, quod Pater, & Filius sint idem principium, secundum quod ly principium supponit confuse, & indistincte pro duabus personis simul.

Ad septimum dicendum, quod quidam dicunt, quod Pater, & Filius, licet sint unum principium Spiritus sancti, sunt tamen duo spiratores propter distinctionem suppositorum, sicut etiam duo spirantes, quia adus referuntur ad supposita. Nec est eadem ratio de hoc nomine Creator: quia Spiritus sanctus procedit à Patre, & Filio, ut sunt due personæ distinctæ, ut dictum est (in solut. ad 1. arg. hujus art.) non autem creatura procedit à tribus personis, ut sunt personæ distinctæ, sed ut sunt unum in essentia. Sed videtur melius dicendum, quod quia spirans adjectivum est, spirator vero substantivum, possumus dicere, quod Pater, & Filius sunt duo spirantes propter pluralitatem suppositorum, non autem duo spiratores propter unam spirationem. Nam adjectiva nomina habent numerum secundum supposita, substantiva vero à se ipsis secundum formam significatam. Quod vero Hilarius dicit (loc. cit. in arg.) quod Spiritus sanctus est à Patre, & Filio auctoribus, exponendum est, quod ponitur substantivum pro adjectivo.